

SØNDERJYSKE
ÅRBØGER
1980

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND

ved
HENRIK FANGEL
KNUD FANØ
H. P. JENSEN

Tryk: P. J. Schmidt, Vojens
ISSN 0106-4452

Indhold

Ventetid – genforeningstid. Ved redaktionen	side	5– 8
<i>Mogens Kai Nørregaard</i> : Oplevelser i Sønderjylland		
1. maj–9. juli 1920. En samtidig skildring	–	9– 59
Professor, dr. phil. <i>Troels Fink</i> : Flensborg-spørgsmålet i Den nordslesviske Vælgerforenings tilsynsråd 1918–19	–	61– 72
Fuldmægtig, cand. mag. <i>John Skonberg</i> : Retstidende for de sønderjyske Landsdele 1920–1922	–	73– 92
Adjunkt, cand. mag. <i>Helle Askgaard</i> : Danfoss. DK-6430 Nordborg. Denmark. En montage om den befolknings- og bebyggelsesmæssige udvikling i Nordborg kommune ...	–	93–132
Afdelingsgeolog <i>Alfred Andersen</i> : Træk af Draved skovs historie	–	133–158
Arkivar, cand. mag. <i>Lars N. Henningsen</i> : Købmand og fabrikant Matthias Asmussen i Tønder (1755–1803). Et bidrag til Tønder-egnens økonomiske og sociale historie ca. 1780–1800	–	159–184
Fhv. viceskoleinspektør <i>Chr. Stenz</i> : Sønderjyder under juni- grundloven. Det blandede distrikt og dansk politik 1848–64	–	185–232

Anmeldelser

Axel Steensberg: Draved. An Experiment in Stone Age Agriculture Burning, Sowing and Harvesting (ved muse- umsinspektør <i>Steen Wulff Andersen</i>)	–	233–235
Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte Bd. 1–2. Anfänge und Ausbau (ved professor, dr. phil. <i>Troels Fink</i>)	–	235–238
Regionale Mobilität in Schleswig-Holstein 1600–1900. Stu- dien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig- Holstein, bind 1 (ved adjunkt <i>Henrik Fangel</i>)	–	239–243
Troels Fink: Da Sønderjylland blev delt (ved professor, dr. phil. <i>Tage Kaarsted</i>)	–	243–251
Walter Damm: Arbeiter, Landrat und Flüchtlingsminister in Schleswig-Holstein (ved redaktør, cand. mag. <i>Anders Ture Lindstrøm</i>)	–	251–253
Friedrich-Wilhelm-Lübke-Koog. Red. af Karl Weigand (ved redaktør, cand. mag. <i>Anders Ture Lindstrøm</i>)	–	253–255
Hundrede år i Sønderborg. En kavalkade gennem tiden 1878– 1978 (ved adjunkt <i>Henrik Fangel</i>)	–	255–258

Paul Tappe: Det gamle Læk i billeder og tekst (ved fhv. museumsdirektør <i>Jørgen Paulsen</i>)	-	258-259
Sønderjylland. Historisk Billedbog 1864-1920 (ved seminarielektor <i>Leif Ingvorsen</i>)	-	259-261

Bognyt

(ved arkivar <i>Dorrit Andersen</i> , rektor <i>Knud Fanø</i> , redaktør, cand. mag. <i>Anders Ture Lindstrøm</i> , adjunkt <i>Aage Jørgensen</i>)	-	262-266
---	---	---------

Noter og nyt

Arkiver, samlinger og institutioner

Landsarkivet for de sønderjyske Landsdele 1979 - Historiske Samlinger for Sønderjylland - Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig 1979 - Institut for grænseregionsforskning	-	267-271
---	---	---------

Museer

Haderslev Museum - Aabenraa Museum - Museet på Sønderborg slot - Tønder Museum - Sønderjyllands Kunstmuseum - Midtsønderjyllands Museum - Kunstmuseet Holmen	-	271-284
--	---	---------

Lokalhistoriske foreninger, samlinger og arkiver

Samlingen af arbejdsredskaber og bondemøbler på Jacob Michelsens gård, Kolstrup - Historisk Forening for Vis herred, Bov Museum - Historisk Forening for Gråsten by og egn. - Oversigt over nogle årsskrifter, udgivet af lokalhistoriske foreninger og arkiver i Sønderjylland	-	284-287
---	---	---------

Olav Christensen 70 år	-	287-290
------------------------------	---	---------

Historisk Samfund for Sønderjylland

Amtskredsenes arbejde	-	290-292
Årsberetning 1979-80, ved <i>Chr. Stenz</i>	-	293-296
Regnskab 1979, ved <i>H. Lildholdt</i>	-	297
Tillæg til medlemslisten	-	298-302

Ventetid – genforeningstid

I 1980 fejres 60-året for genforeningen i 1920. Især afstemningen i 1. zone den 10. febr. 1920 er blevet markeret rundt omkring i landsdelen. Afstemningen i 2. zone mindedes den 14. marts bl.a. ved genindvielsen af det danske forsamlingshus i Slesvig efter endt ombygning, og den 15. juni, 60-års dagen for den danske stats overtagelse af administrationen af »De sønderjyske Landsdele« holdtes en mindefest med taler og sang i Dybbøl skanser. Det var her den fest, som vel står som genforeningens højdepunkt – den sønderjyske befolknings møde med kong Christian 10. og dronning Alexandrine – fandt sted den 11. juli 1920.

I Sønderjyske Årbøger 1980 markeres 60-året for genforeningen først og fremmest med udsendelsen af maleren Mogens Kai Nørregaards skildring af sine oplevelser i Sønderborg og Flensborg i maj og juni 1920. Mogens Kai Nørregaard, der er født i 1900, var en af de første danske soldater der kom til Sønderjylland i maj 1920, og sin skildring, der er nedskrevet i genforenings-året, har han selv – nu, 60 år efter – kommenteret og illustreret bl.a. med egne skitser fra dengang. Skildringen giver et meget levende billede både af den stemning der prægede dem, der kom herved og »tog landet i besiddelse« og af den glæde og forventning, som de mødte hos den dansksindede befolkning. Samtidig får vi gennem skildringen et indtryk af de mange praktiske problemer, der måtte løses før genforeningen kunne finde sted, og som var med til at det trak i langdrag med »De sønderjyske Landsdeles« endelige overdragelse til Danmark.

Ventetiden var lang; 20 måneder gik der efter at våbenstilstanden trådte i kraft den 11. nov. 1918 og H.P. Hanssen ved det store folkemøde på Folkehjem i Åbenrå den 17. nov. 1918 kunne meddele at en genforening nu var mulig. Landsdelen havde været igennem fire års krig med henved 6000 faldne ved fronterne og med nød og elendighed hjemme i Nordslesvig. Nu fulgte 1½ år med revolution, voldsomme prisstigninger, pengeforringelse, varemangel, valutaproblemer og de følger, det gav, i form af spekulation og udnyttelse af de svageste i samfundet.

Altsammen var det vilkår, som Nordslesvig delte med hele det tyske folk, men med løftet om en genforening er det ikke underligt, at befolkningen her gav udtryk for sin utilfredshed. Især i foråret 1920 synes befolkningens tålmodighed at have nået sin yderste grænse, og det kom til strejker og uroligheder i byerne. Befolkningen her vendte sig voldsomt imod de personer

og kredse, som forsøgte at drage fordel af de muligheder for lettjente penge, som ventetiden gav, før kronen blev indført som betalingsmiddel og toldgrænsen flyttet fra Kongeåen til den nye grænse. Mogens Kai Nørregaards skildring berører ganske kort disse begivenheder, som ikke bør glemmes, heller ikke i et jubilæumsår, og som nok kunne trænge til en nærmere historisk undersøgelse.

Også årbøgernes næste artikel viser, at genforeningen og genforeningstiden ikke var uden problemer og modsætninger. Professor, dr. phil. Troels Fink har i jubilæumsåret udsendt tredje bind af sit store værk »Da Sønderjylland blev delt«. I dette værk gøres der rede for bl.a. det diplomatiske handlingsforløb omkring genforeningen set i lyset af forholdene og begivenhederne i selve landsdelen. Der kastes især nyt lys over modsætningerne mellem Åbenrå-retningen og Flensborg-bevægelsen om grænsens forløb og afstemningsreglerne. Værket gav ved fremkomsten anledning til en betydelig debat, der især koncentrerede sig om Troels Finks skildring af Flensborg-spørgsmålet. I et foredrag, holdt ved Historisk Samfund for Sønderjyllands årsmøde i Løgumkloster den 11. maj 1980, gav Troels Fink en sammenfattende redegørelse for Den nordslesvigske Vælgerforenings holdning til Flensborg-spørgsmålet 1918–19, og det er dette foredrag der her foreligger i trykt form side 61–72. De forhold, som Troels Fink omtaler, er væsentlige til en forståelse af Mogens Kai Nørregaards oplevelser i Flensborg på et tidspunkt, da afgørelsen om grænsens forløb var truffet, og da Flensborg stod under Den internationale Kommissions styre. Samtidig skal Troels Finks foredrag opfattes som et svar på den kritik, der er blevet rejst imod »Da Sønderjylland blev delt«, idet foredraget præciserer en række synspunkter i dette værk.

Cand. mag. John Skonbergs artikel side 73–92 behandler nogle af de problemer man stod over for, da administrationen i Nordslesvig skulle tilpasses danske forhold efter 56 års tysk styre. Som led i bestræbelserne på at lette overgangen fra dansk til tysk ret udsendte det danske statsministerium i perioden 1920–22 en retstidende for de sønderjyske landsdele. Behovet for en sådan retstidende synes at have været til stede i den sønderjyske befolkning, og den plan for retstidendes form, indhold, udsendelse m.v. som lå til grund for redaktionens arbejde forekommer rimelig og dækkende. Alligevel fik retstidende ikke den forventede udbredelse. En af de væsentligste årsager hertil var det meget mangelfulde samarbejde mellem de to redaktører N. Cohn og O.P. Schlichtkrull, hvorved arbejdsplanen ikke fuldt ud blev iværksat. Uanset den utilfredsstillende udbredelse i datiden fortjener retstidende opmærksomhed hos den, der beskæftiger sig med Sønderjyllands historie i de første år efter genforeningen, ikke mindst på grund af de

Ventetiden var lang før Nordslesvigs genforening med Danmark kunne fuldbyrdes. På billedet venter man på at modtage kong Christian 10. og dronning Alexandrine i Skærbæk den. 14. juli 1920. Pigerne i forgrunden fordriver den sidste ventetid med en sangleg, mens de opstillede menneskemasser spejder spændt imod syd, hvor kongen skal komme fra Bredebro. Den idyl og forventning, der udstråler af billedet, står på mærkelig vis i kontrast til de stridigheder og modsætninger som var gået forud, men som nu for en stund var glemt.

afhandlinger om den sønderjyske lovgivning, som rettidig også indeholder.

Nordslesvig var i 1920 en forarmet og økonomisk tilbagestående landsdel og den lange overgangstid med den faldende markkurs medvirkede stærkt til en alvorlig forværring af de økonomiske forhold. Ikke mindst kendetegnedes landsdelen ved en meget ringe grad af industrialisering. Adjunkt, cand. mag. Helle Askgaard udsendte i 1970 et værk om »Den sønderjyske industris udvikling fra 1920 til 1970«, hvori hun bl.a. redegør for tilstanden i 1920: Landbruget havde udpint jord og manglede besætninger, landsdelen var meget svagt industrielt udviklet, kapitalapparatet var stærkt nedkørt og hele erhvervslivet havde et stort behov for investeringer til nyanskaffelser og omlægning for at tilpasse sig den nye situation.

Frem til 1938 udviklede industrien sig ganske svagt, men der kom dog enkelte nye virksomheder til. En af disse var fabrikken Danfoss på Nordals. Fra en spæd begyndelse i 1933 til en fabrik med over 7500 beskæftigede har

fabrikken udviklet sig til landsdelens største virksomhed. I sin artikel side 93–132 giver Helle Askgaard et rids af fabrikkens historiske udvikling og redegør tillige for nogle af de følgevirkninger det har haft for bebyggelsen på Nordals og for befolkningen, at en så stor virksomhed er vokset op i et landdistrikt. Med denne artikel knyttes forbindelsen fra det svagt industrialiserede og tilbagestående landbrugsland som Nordslesvig var i 1920 og mange år derefter til de helt ændrede erhvervsmæssige forhold i landsdelen i dag med de planlægnings- og miljømæssige problemer som det giver.

Ud over disse fire artikler med tilknytning til genforeningen og tiden derefter bringer Sønderjyske Årbøger side 133–232 tre afhandlinger, hvis emner tidsmæssigt ligger langt forud for genforeningen.